

EESTI HARIDUSMINISTEERIUM
EESTI NOORTE TURISMIMAJA
MIHKEL AITSAMI NIMELINE
KUTSEKESKKOOL NR. 20

VANA-VIGALA LOODUSE
ÕPPERADA

2. Vaade lossile. 1963.
Mihkel Aitsami foto

Sõites Jädivere — Silla või Märjamaa — Paeküla — Vana-Vigala teed, näeme tasast Lääne-Eesti maastikku metsatukkadega ja harva vilksatava jõekääruga. Kui teeääri hakkavad palistama lehise- või tam- meread, siis oleme peagi Vana-Vigalas, Mihkel Aitsami nim. Kutsekesk- kooli juures.

1. Mõisa sissesõiduteel meenutame mõningaid andmeid Vana-Vigala ja mõisa ajaloo.

1389. aastast pärinevad teated räägivad, et Vana-Vigala mõisa asemel oli Sikenkose küla, 16. sajandi lõpul rajati selle asemele Sikenkose mõis. Varsti müüs omanik mõisa Uexkülliidele, kes ühendasid selle neile kuuluva Uus-Vigala mõisaga, mis paiknes jõe lõunakaldal. Täna seni on Vana-Vigala mõisa hoonetest alles ja võetud arhitektuurimälestisena riikliku kaitse alla peahoone, ehitatud 1775, samuti ait ja kuivati, mõlemad 19. sajandist.

Endise Vana-Vigala mõisa uhkuseks oli 9 hektari suurune park, nüüd vabariikliku tähtsusega looduskaitseobjekt. Park on rajatud kolmes etapis. Vanim osa mõisa peahoone vahetus ümbruses rajati 18. sajandi algul. 1792 rajati jõekäärul Uexkülliide perekonnakalmistu. Kõige hiljem kujundati pargiks kalmistu ja lossi vaheline ala (1832). Mõisa esine ja ümbrus sai tänapäevase ilme pargiaednik Hans Lintrupi plaanide ja tööna (1795—1834). Vana-Vigala park on Eesti liigirikkamaid. Siin kasvab üle 100 puu- ja põõsaliigi, lisaks alaliike, vorme ja sorte. Uexkülliide hea tuttav akadeemik Alexander von Middendorff andis oma reisidelt kaasa toodud taimede seemneid ka Uexkülliidele, sellest suur võõrpuuliikide huik Vana-Vigala pargis. Uusi liike ja vorme on istutatud ka pargi regeneerimistööde ajal.

Vaade lossile ja selle esisele väljakule on suurejooneline. Loss on ehitatud põhiliselt klassitsistlikus stiilis, on ka laene barokkstiilist (kesk- ja nurgaristaliidid). Lossi välisfassaadi mõju suurendab sammaste toetuv rõdu. Lossi esiväljak on kujundatud sümmeetriliselt. Sissesõiduteeks on lehiseallee, kummalgi pool nelinurksed tiigid. Lossiesise ringtee sees asub ringikujuline muruväljak-rondeel. Lossi on paigutatud sissesõidutee suhtes keskselt.

Selle pargiosa puudest hakkavad rohkem silma lehised, vasakul tiigikaldal kasvav hall pähklipuu ja saare leinavorm. Lehistel all tiigi ääres võib leida ka kuutoverohtu. Paremal kasvab grupp 22 meetri kõrgusi elupuid. Lehistest esineb siin peamiselt euroopa lehist, kuid edaspidi kohtame ka vene ja siberi lehist.

2. Lossi lõunapoolselt küljelt avaneb vaade alla jõeorgu, kus on näha väike jõesaar, mis tekkis maalihke tagajärjel.

Kui Vigala mõisad muudeti majoraatmõisateks (mitte müüdavaiks, vaid sugukonnale pärandatavaiks), siis alustas tolleaegne mõisaomanik Berend Johann von Uexküll (1730—1789) sugukonnale väärilise peahoone ehitamist. Peahoone valmis 1772. a. suveks. Suvel tekkisid maapinnasse suured lõhed ja peahoone hakkas pikkamööda vajuma. Hoone ja jõe vaheline kallas libises jõkke, nii et moodustus madal jõesaar. Kahe päeva jooksul vajus peahoone täielikult pinnasesse.

1774. a. Vana-Vigalas käinud August Hupel kirjutas sellest sündmusest oma teose «Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland» Riias 1774 ilmunud esimeses osas.

1775 valmis veelgi suurem, kahekorruseline peahoone, loss. Nüüd ehitati see jõest kaugemale ja alusmüüride alla pinnasesse rammiti kolme sülla pikkused palgid. Nii on see loss säilinud üle 200 aasta ning võetud arhitektuurimälestisena riikliku kaitse alla.

16. detsembril 1905 panid ülestõusnud lossi põlema (seda sündmust kajastab ka Mark Soosaare mängufilm «Jõulud Vigalas»).

1. mail 1920 alustas selles hoones tööd sinne esimene kutsekool — Vigala Põllutöökool, millele 1932 lisandus ka Vigala Aianduskool. 1947 likvideeriti põllunduse klassid ning tegevust alustas Vigala Aiandus- ja Mesinduskool. Pärast selle kooli likvideerimist 1952 organiseeriti siia Vigala Põllumajanduse Mehhaniseerimiskool.

Väljapaistva eesti revolutsionääri Mihkel Aitsami nime kannab sinne kool alates 12. augustist 1966. Lossis asub kooli nimikangelase memoriaaltuba, kuhu on kogutud revolutsionäärile kuulunud mööblit ja hulgaliselt fotomaterjali, mis kajastab Mihkel Aitsami elu ja võitlust 1905. ja 1917. a. revolutsiooni ajal.

Lossi vestibüüli tagaseina sisse on müüritud vanimad kunstiteosed Eestis — marmorbareljeefid, mis on kunstimälestistena võetud riikliku kaitse alla. Need töi siia 19. sajandi keskel kohalik mõisnik Itaaliast Pompeji linna väljakaevamistelt. Pompeji hävis Vesuuvi purskenga 79. aastal. Mõlemad bareljeefid pärinevad 2.—1. sajandist e.m.a., olles seega üle 2000 aasta vanad. Bareljeefidel on kujutatud surnud perekonnaliikme jumalagajätmist omastega. Vasakul bareljeefil tuli restaureerimisel esiservas nähtavale kreeka keelne raidkiri.

1. Lehiseallee pargi alguses, 1963.
Mihkel Aitsami foto

Pargipuudest väärivad tähelepanu lossi ja jõe vahele jääv tammede rida, mis on istutatud aastail 1750—1790.

Lossi nurga lähedal kasvab üks Eesti suuremaid amuuri ligustriline. Huvitav on suur elupuude grupp lossi taga (istutatud 1792). Siin võib tutvuda ka mitmete läätspuu liikidega ja ubapöösastega.

Siinses pargiosas võime näha ka mitmeid laialt levinud ja tuntud enelapöösaid, samuti teisi tuntud pargipuid ja -pöösaid. Pargiteed käies hakkab silma rohukamaras kasvav ja maikuu õitsev kollane metstulp.

Huvitav on märkida, et tiigi lähedal puuõõnsuses on 1971. a. alates pesitsenud jääkoskel.

3. Alumise tiigi äärne, peahoonest eemaldunud pargiosa on kujundatud looduslikus ehk nn. inglise stiilis, mis hülgas täielikult sirgjoone ja sümmeetria. Nii puude ja pöösaste paigutus, teedevõrk kui ka tiikide asetus ja kuju rõhutavad looduslikkust. Pargi reljeefi muudavad mitmekesisemaks tiikide nõod. Tiikide kaudu juhitakse jõkke põldude kui-vendussüsteemist tulevad veed. Veetasapind langeb astmeliselt jõe poole ja nii moodustub iga tiigi allosas kaskaad. Veetaset saab lüüsi-dega reguleerida.

Kõige alumine tiik kannab rahvapärimuse järgi Pärliitiigi nime, kuna mõisnik olevat selles proovinud pärleid kasvatada. Selleks asetanud ta noortesse pärlikarpidesse pärilmutterkuulikesi. Loodetud tulemusi aga polnud.

Paljude pargipuude hulgast hakkab siin silma tiigi taga väikesel pargiaasal kasvav suur hall ebatsuuga, mida tavaliselt peetakse kuuseks.

4. Pargi keskosast avaneb avar vaade jõe ja selle vastaskaldale. Pargipoolsel kaldal näeme madalat jõelammi, mis suurvete ajal üle ujutatakse, vastaskaldal aga vee uhtuvat, uuristavat tegevust — kallas on sisse vajunud ja vee poolt ära kantud.

5. Pargi lõpus asetsev Uexkülli pereakalmistu oli piiratud kõrge kivimüüri-ga. Raudväravatest on tänaseni säilinud ainult postid. Hästi on aga säilinud 1792. a. püstitatud kabel. Siia kalmistule on maetud kõik Vigala Uexkülli ja nende perekonnaliikmed.

Pargipuudest tuleks siin tähelepanu pöörata kabeli lähedal kasva-vale männile ja põldvahtrale.

4

6. Mõõda kalmistuaärset jõeaasa kõndides jõuame jõekääruni, kus üle jõe, jõkke suubuva oja nõlvadel asub arheoloogilise mälestisena riikliku kaitse all olev ohvrihiis, mis pärineb 17.—18. sajandist.

Rahvapärimuse järgi olevat veel 19. sajandi keskel siinset talupojad isaisade kombel käinud ohvrihiies sidumas ohvriks värvilisi paelu ja lõngu püha tamme okste külge. Selle tamme õõnsusesse mahtunud korraga kolm meest. Vigala kirikuõpetaja pealekäimisel lasknud Vana-Vigala mõisnik selle tamme maha raiuda, et hiiekultust hävitada.

Ohvrihiide on juurde istutatud noori tammi.

7. Uexkülli kalmistu suurimad hauaplaadid kuuluvad kaksik-hauale, kuhu on maetud Berend Johann von Uexkülli (1762—1827) ja tema abikaasa Elisabeth Sievers (1776—1865). B. J. v. Uexkülli oli Eestimaal rüütelkonna peamees (1806—1809) ja tsiviilkuberner (1808).

1953. a. talvel avastati, et suured hauaplaadid on kõrvale nihutatud ja kaksikhaud kellegi poolt, ilmselt väärisesemete leidmise eesmärgil, avatud.

Kalmistu lõunapoolsesse ossa on maetud Berend Johann Friedrich (Boris) von Uexkülli (tsiviilkubeneri poeg, 1793—1870). Noormehena oli ta õpingutel ja reisidel Heidelbergis, Göttingenis, Berliinis, Pariisis, Münchenis, Itaalias. Hiljem reisis Lääne-Euroopas ja Idamaades. Heidelbergi ajast pärineb tema tutvus Saksa klassikalise filosoofia esindaja, dialektika rajaja G. W. F. Hegeliga. Hiljem oli ta Hegeliga kirjavahetuses.

Perekonnakalmistule on maetud ka Bernhard Otto Jakob von Uexkülli (1819—1884), tsiviilkubeneri pojapoeg. Ta õppis Berliinis filosoofiat, reisis Itaalias, Austrias ja Inglismaal, kus tal tärkas huvi arhitektuuri ja maastikuarhitektuuri vastu. Omandatud teadmisi rakendas ta hiljem oma mõisates Eestimaal. Oli tuttav Vene kirjaniku Ivan Turgeneviga, kes elas 1862. a. alates välismaal, peamiselt Baden-Badenis ja Pariisis. Turgenevilt sai O. J. von Uexkülli 1882. a. kaks kirja.

8. Pargi keskmise, vana teeraja ääres kasvab pargi suurim siberi lehis. H. Tamme andmeil oli tüve läbimõõt 1969. a. 126 cm, M. Aitsami andmeil 1982. a. 129 cm.

Mõõdume suurest kuhikja krooniga alpi seederännist. Näeme suurepäraseid pärnade gruppe (istutatud ühte auku), leinajalakat, kollast hobukastanit, mitmeid nüluliike ja teisi pargipuid-põõsaid.

9. Põhjast piirab parki üle 2 meetri kõrgune kivimüür, mida nimetatakse Näljamüüriks. 1867. a. oli ikaldusaasta ning Vigala talupoegi ähvardanud näljaohht. Vana-Vigala mõisnik andnud talupoegadele rukkijahu, kuid talupojad pidid vastutasuks 20 kilomeetri kaugusel asuvas Mikhli paemurrus murdma vajaliku koguse paekive, selle talvel hobustega üle Avasto soo Vana-Vigalasse vedama ja pargi põhjapiirile kivimüüri laduma. See müür ulatanud mõisahoonetest kuni kalmistuni. Näljamüürist on säilinud veel umbes 220 meetri pikkune osa.

Müüri lähedal pargis näeme põhja tamme, mille lehtede hõlmad on nõelterava tipuga ja sügisvärvus dekoratiivselt punane. Müüri ääres kasvavad gruppideni iirised, nartsissid, tulbid ja mägimännid. Müüri äärses pargi osas võime tutvuda veel mitmete pärna liikidega. Selles pargiosas võime tutvuda veel mitmete kusalpuu ja kontpuu liikidega.

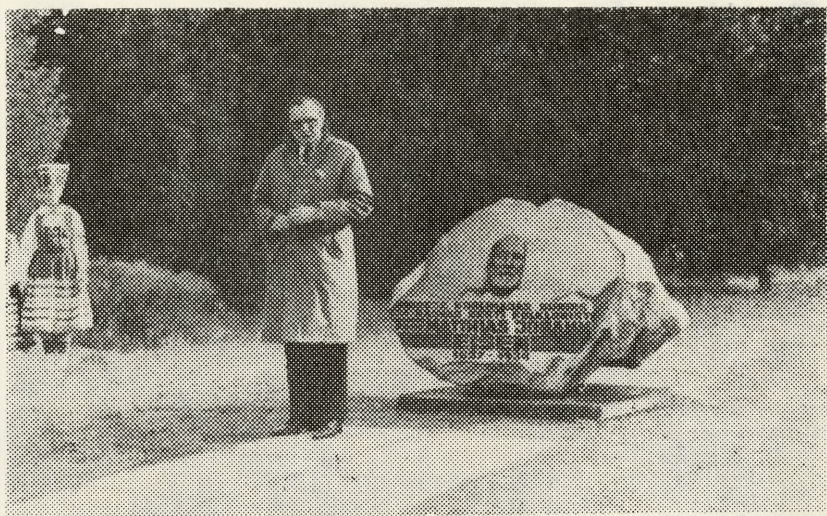
10. Lossitagusel tiigiäärsel teel kõndides väärub teiste puude ja põõsaste hulgas tähelepanu korgijalakas, kikkapuu ja kukerpuu.

Selle tiigi ääres kasvavad Eesti suurimad vene lehised.

11. Mihkel Aitsami nim. Kutsekeskkooli peahoone ette on paigutatud kooli nimikangelase monument, mille on teinud Tartu skulptor Endel Taniloo. Monument avati kooli nimikangelase 100. sünniaastapäeval 25. oktoobril 1976. Kutsekeskkoolis õpetatakse põllumajanduse mehhanisaatoreid, meister-aedviljakasvatajaid ja kokki.

Peahoone ümbruse haljastusest hakkavad silma tasased murupinnad, valgetüvelised kased, mitmekesine harmooniliselt kujundatud püsikute peenar. Puude vahelt, üle tiigi paistab endise mõisa ait, mis on võetud arhitektuurimälestisena kaitse alla.

12. Mõõdume varakevadel enne lehtimist õitsevatest forsüütia põõsastest ja peahoone küljel asuvast kadakamänni ansamblitest. Võime tutvuda veel tiigikaldal kasvavate noorte, meile sissetoodud kaskedega ning harilikku astelpajuga.

3. M. J. Eiseni mälestuskivi avamine 25. septembril 1987. Kõneleb Jaan Eilart.
Olgert Laidsaare foto

13. Meie õpperaja 13. punkt asub Eesti kultuuri suurmehe — Matthias Johann Eiseni sünnikohas.

Liigume mööda maanteed Jädivere poole. Ületame Konovere jõe silla. Paremat kätt algab Hirvepark, mille serval asub kirjaniku, ajakirjaniku ja kodu-uurija Mihkel Aitsami (1877—1953) kodu, mis on tähistatud memoriaaltahvliga. Praegu jätkab siin kodu-uurimistööd tema poeg Mihkel.

Maantee kulgeb mööda Hirvepargi äärt. Park on rajatud 1791. 70-hektarises pargis kasvab üle 50 puuliigi.

1965. a. toodi taas hirved parki, mis piirati 3 meetri kõrguse taraga. Hirvede arv tõusis 25-ni. Nad kahjustasid tugevasti pargi puid ja nii vabastati park uuesti loomadest.

Möödume metskonna majast. Sajakonna meetri pärast asub vasakut kätt katkuaegne (1710) matmispaik, mis avastati 1938. a. Praegu on see kaetud puude ja põõsastega.

Mõnisada meetrit edasi näeme paremal tee ääres vana Selja kõrtsi, mis on ehitatud 1726 mõisa kõrtsina ja mille põhiline konstruktsioon on säilinud tänaseni.

Möödume «Vabaduse» kolhoosi Pilli suurfarmist ja peagi näitab tee viit paremale — M. J. Eiseni sünnikoht.

300 meetri pärast olemegi endise Oese koolimaja asukohas. Oese talurahvakooli asutas Vana-Vigala mõisnik Boris Uexküll. Kooliõpetajaks oli Jaan Eisen.

1857. a. sündis siin M. J. Eisen, kellest sai Eesti rahvuskultuuri suurmees. Eisen jätkas Jakob Hurda alustatud eesti rahvaluule kogumist. Eisen tegeles aktiivselt ka ajakirjanduse ja kirjandusliku tööga. Oli Tartu ülikooli professor.

1987. a. avati mälestuskivi kohaliku looduskaitse seltsi ja «Vabaduse» kolhoosi organiseerimisel. Eiseni bareljeefi valmistas skulptor Riho Kuld. Mälestuskivi paikneb täpselt Oese koolimaja asukohas. Kõrval asuv vana maja on Eesti Vabariigi aegse Kooli talu elamu.

Sellega lõpeb Vana-Vigala looduse õpperada.

Koostajad: Jaan Laanemets
Mihkel Aitsam

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FOND K 4 4 S 24/7

VANA-VIGALA

LOODUSE ÕPPERADA